

Popülizm

Ali Aslan

GİRİŞ

Siyasetin 19. yüzyıldan itibaren demokratikleşmesiyle birlikte dünyanın farklı yerlerinde popülist hareketler gözlemlenmeye başlandı. İlk popülist hareketlerin hedefinde monarşik yönetimler ve korporatif devlet yapıları oldu. 1860'larda Rusya'da ortaya çıkan "halka doğru" hareketi ya da meşhur adıyla *narodnikler* halkın çar rejiminden ve toprak ağalarının yerini alan tahakkümcü burjuva sınıfının elinden kurtarılarak yerli bir sosyalist düzen kurulmasını amaçladı. 1892'de kurulan Amerikan Millet Partisi ise ülke kırsalında tren yollarının yapılması ve bankaların açılmasına tepki olarak bir kitle hareketi olarak doğdu ve ülkeye hâkim olan iki-partili siyasi yapıya kafa tuttu (Hofstadter, 1955; Lester, 2006). 20. yüzyılın ilk yarısında popülizm ağırlıklı olarak hızlı ekonomik ve kültürel modernleşmeye verilen bir tepki olarak karşımıza çıktı. Bunun en güzel örneği, 1930-1950 yılları arasında gözlemlenen ve "klasik popülizm" olarak kavramsallaştırılan Latin Amerikan popülist tecrübeydi. Arjantin'de Juan Domingo Peron ve Brezilya'da Getulio Vargas gibi karizmatik ve güçlü liderler, demokratik eşitlik ve ekonomik fırsatlar sunarak bu dönemin siyasetine damga vurdular (De La Torre, 2019). 1950'lerden sonra ise popülizm artık yerleşiklik kazanan millet egemenliğinin elite karşı korunmasını ve her türlü siyasi eşitlik taleplerini merkeze alan bir siyaset üretti. Popülizm, milli iradeyi tüm iradelerin üstünde görmekte, kurumsal yapıların milli iradeden bağımsız ve üstünde

olduğu fikrini reddetmekte ve adalet ve ahlaki milli iradeyle eşitlemekteydi (Shils, 1996). Robert Dahl popülizmin bu formunu “halk demokrasisi” şeklinde adlandırmaktaydı (Dahl, 1956). 1990’lar popülizmin altın çağının başlangıcı oldu. Neo-liberalizmin hegemonyasının derinleştiği bu dönemde askeri yönetimlerden demokratik rejimlere geçiş yapan Latin Amerika’da neo-liberalizmle uyumlu “neo-populizm” ortaya çıktı (Roberts, 1995; Weyland, 1996). Neo-liberal furya uzun sürmedi ve Latin Amerika siyasetinde 2000’li yıllarda piyasa ve emperyalizm karşıtı sol popülizm yükselişe geçti. Ekvator’da Rafael Correa, Bolivya’da Evo Morales ve Venezuela’da Hugo Chavez düzenden dışlanmış geniş kitleleri kucaklayan, küreselleşme ve yerli ve yabancı elit karşıtı bir siyasetin sözcülüğünü yaptılar (Hawkins, 2010; Edwards, 2010; Brading, 2013, Barr, 2017). Avrupa’da ise sağ ve sol şeklinde kategorize edilen popülist siyasi aktörler, artan bir şekilde sistem-karşıtı bir siyasetle etkin olmaya başladı. Avrupa siyasetinde bu durumun ortaya çıkışını bazı yazarlar kültürel alandaki değer değişimleriyle birlikte kitlelerin 1960’larda ortaya çıkan “liberal uzlaşma”ya karşı radikalleşmeyi ve kutuplaşmayı desteklemeleri ve ortaya çıkan eğilim ve taleplere mevcut parti sisteminin karşılık verememesine bağladı (Ignazi, 1992). 2016 yılında Büyük Britanya’nın Avrupa Birliği’nden ayrılma sürecini başlatan Brexit referandumu ve ABD başkanlık seçimlerini Donald Trump’ın kazanması popülizmi kritik bir noktaya taşıdı. Dünyanın süper gücünün başkanlık koltuğunda popülist bir başkanın oturması popülizmi marjinal bir siyaset olmaktan ana akım bir siyaset olmaya götürdü (Agnew ve Shin, 2020).

Tüm bu tarihi tecrübe bize göstermektedir ki popülizmi siyaseten anlamlı ve mümkün bir olgu kılan, modern dönemde toplumu oluşturan geniş kitlelerin millet kategorisi altında bir bütün olarak kabul edilerek egemenliğin ve dolayısıyla siyasi otoritenin kaynağı hâline gelmesidir. Modern demokratik rejimin kurucu ilkesi olarak milletin egemen olması ve milli iradenin siyasi otoritenin genel çerçevesini belirlemesi siyasi kararların milletin çıkarlarının gözetilerek alınması demektir. Ancak pratikte millet, iktidarı profesyonel siyasetçilerin –ki temsilciler ile temsil edilenler arasında her zaman bir ayrışmanın yaşanması ve ortaya bir hiyerarşinin çıkması olasıdır (Kane ve Patapan, 2014)– oluşturduğu siyasi elit, modern devletin oluşumuyla ortaya çıkan bürokratik elit, sınıfsal eşitsizliklerin ürettiği ekonomik elit ve eğitime ulaşımında yaşanan eşitsizliklerden neşet eden kültürel elit ile paylaşmak zorunda kalmaktadır. Bu farklı elit gruplar millete karşı alter-

natif otorite iddialarında bulunmakta, millet de çıkarlarını ve demokratik siyasetteki merkezi konumunu korumak adına bu iktidar odaklarına karşı mücadele etmektedir. Popülizm o hâlde modern demokratik rejime geçişin bir sonucu ve bir bütün olarak milletin siyasi, bürokratik, ekonomik ve kültürel elite karşı kendi çıkarlarını savunmak için takip ettiği siyasetin adıdır. Demokratikleşme, yani egemenliğin millete verilmesi ve milli iradenin siyasi otoritenin temelini oluşturması popülizmi doğurmuştur ve popülist siyasetin zeminin oluşturmaktadır.

Akademik ve kamusal alanda popülizm iktidar mücadelesinin bir parçası olarak siyasi, bürokratik, ekonomik ve kültürel elitin eleştirilerine maruz kalmaktan dolayı tartışmalı bir olgu hüviyetindedir. Örneğin, Nadia Urbinati'ye (2019) göre popülizmin en büyük handikabı toplumun bir kesiminin, daha spesifik olarak elitin (ve diğer azınlıkların) dışındaki geniş kitlelerin tüm toplumun yerine geçecek ve egemen bütünlüğü temsil edecek şekilde otantik millet olarak tanımlanmasıdır. Gerçekten de toplum, farklı ekonomik sınıflara ve kimlik gruplarına bölünmüş durumdayken onu bir bütün olarak kabul etmek ve bunu millet şeklinde bir siyasi kategoriyle ifade etmenin –yani çoğunlukçuluğun– yarattığı pratik sıkıntılar söz konusudur. Jürgen Habermas, örneğin, toplumun kolektif olarak bir iradeye ve bilince sahip bir özne olduğunu reddetmekte, toplumun bir bütünlük arz etmekten ziyade çoğul olarak var olduğunun ve tek bir özneymişçesine karar alma ya da hareket etmekten uzak olduğunun altını çizmektedir (De La Torre, 2019, 12). Bazı düşünürler ise Habermas'ın öne sürdüğü bu iddiaya karşı çıkarak, tüm sıkıntılarına rağmen şayet “halkın kendi kendini yönetmesi” anlamına gelen demokrasi düşüncesine sadık kalıncaksa toplumun bir iradeye sahip kolektif bir aktör olarak kabul edilmesi –yani millet kategorisinin benimsenmesi– gerektiğine dikkat çekmektedir (Grattan, 2016). İktidara farklı kanallardan ulaşan çeşitli elit gruplar karşısında geniş kitlelerin bir bütün hâlinde millet olarak örgütlenmesi ve mücadele etmesi siyaseten ne denli anlaşılabilir bir durumsa, farklı birey ve gruplardan oluşan toplumu bir bütün olarak kabul etmenin ya da geniş kitlelerin azınlıktakileri dışlayacak şekilde millet olarak görülmesinin yaratacağı sıkıntıların da göz ardı edilmemesi gerekir. Özellikle siyaset, Aristocu anlamda “eşitler arasında biri” olmanın ya da Platoncu anlamda evrensel hakikatin tatbik edilerek adaletin sağlanmasının alanı olarak görülürse, bu sıkıntılar çok daha belirgin hâle gelir. Dışlama ve tahakkümün toplumsal düzenin kurulmasında kaçınılmaz olduğunu benimseyen *gerçekçi* siyasi bakış açısı ise bu sıkıntıları verili kabul eder.

Bu noktada Őu soruya nasıl bir cevap verdiğimiz önem arz etmektedir: Hegemonya olgusunu –tikel olanın kendisini genel olanın yerine koyması– siyasetin kaçınılmaz bir gerçeği ve meşru bir eylem olarak kabul etmeli miyiz? Popülisti heyecan uyandıran ve aynı zamanda tartışmalı bir siyasi olgu yapan siyasi arenada spesifik ve meşru bir siyasi pozisyonu temsil etmesidir. Daha spesifik olarak, geniş kitlelerin sayısal olarak azınlıktaki diğer iktidar odaklarına karşı çıkarlarını popülist siyasetle savunmanın dışında –her ne kadar “müzakereci demokrasi” anlayışı buna karşı çıksa da (Abts ve Rumens, 2010)– bir seçeneği yoktur. Ancak popülist siyaset doğası gereği toplumsal farklılıkların hegemonize edilmesine, yani birbiriyle kategorik olarak eşit olan bireyler, toplumsal gruplar ve talepleri arasında bir eşitsizlik ilişkisinin ve hiyerarşinin kurulmasına yol açar (Laclau, 2005). Farklı toplumsal talepler arasında karşılıklı bir tanımanın ve böylece bu taleplerin otonom kalmasının mümkün olmadığını, bu taleplerin etkileşiminden hiyerarşik bir bütünlüğün üretilmesi gerektiğini ileri sürer. Popülistizm bu hâliyle çatışma, dışlama ve eşitsizlikten beri mutlak bir uyumun sağlandığı siyasetsiz bir toplum düzeninin imkân dahilinde olduğunu dile getiren çoğulcu idealizmle ya da pratik siyasetin sürekli olarak böylesi bir ideale zorlanması gerektiğini dile getiren normatif yaklaşımlarla bir uzlaşma noktası bulamaz. Aynı şekilde, geniş kitleleri çeşitli iddialarla karar alma süreçlerinin dışına iten, onları yönetilen konumuna indirgeyen her türlü elitizm ile de çelişir. Popülist siyasete göre çoğulculuk ve elitizm farklı şekillerde siyasetten arındırılmış bir toplumsal düzen öngörmektedir. Popülistizm toplumsal düzenin çatışmacı, dışlayıcı, duyguların ön plana çıktığı ve tahakküme açık siyasi doğasını kucaklar (Cossarini ve Vallespin, 2019). Popülistizm modern medeniyetin siyasi aşırılıklarını ya da daha doğru bir ifadeyle gücün akıl karşısındaki siyasi kurucu rolünü temsil eder (Ricoeur, 1965). Popülistizm bir bakıma demokratik çoğunlukçuluktur (Katsambekis, 2020).

Dolayısıyla, popülistizm yöneten-yönetilen ayrımı göz önüne alınarak kadim “kim yönetmeli” sorusuna modern demokratik koşullar altında verilen üç cevaptan biridir. Farklı türleriyle elitizm ve çoğulculuğa alternatif bir siyasettir. Bu çalışmanın bir sonraki bölümü anti-popülist söylemlere odaklanmaktadır. Anti-popülist söylemler popülisti çeşitli anti-demokratik siyasi pratiklerle özdeşleştirerek siyasi bir alternatif olmasının önüne geçmeye çalışmaktadır. Üçüncü bölüm popülistizmin rakip teorilerini tanıtmakta ve tartışmaktadır. Bu teorilerin ortak yönü, genel hatlarıyla liberal-demokratik siyasetin ürettiği kurumsal siyaset kapsamında popülisti ele almala-

rıdır. Popülizm bu teoriler tarafından –dozaj farklılıkları olmakla birlikte– kurumsal siyasete alternatif, tepkisel, irrasyonel ve geçici bir olgu olarak görülmektedir. Son bölümde dikkat çekilen ontolojik yaklaşım, bir düzeni yeniden üreten pratikleri normalleştiren bu ontik yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Ontolojik yaklaşım toplumsal düzenin kurulmasına ve dağılmasına odaklanmakta, popülizmi bu kapsamda elitizme ve çoğulculuğa alternatif demokratik bir siyaset olarak değerlendirmektedir.

ANTI-POPÜLİZM

Rakip popülist teorileri tartışmadan önce popülizm olgusuna normatif açıdan yaklaşan ve olumsuz bir şekilde ele alan anti-popülist söylemleri kısaca ele almakta fayda var. Popülizm kadar anti-popülizm de üzerine kafa yormayı gerektiren bir olgudur. Keza popülizm/anti-popülizm ayrımı günümüzde özellikle Avrupa ve Amerika’da siyasi alanı belirleyen en önemli antagonizma durumundadır ve neo-liberal hegemonyanın krizini ifşa etmektedir (Katsambekis ve Stavrakakis, 2013; Stavrakakis, 2014; Stavrakakis, 2018; Stavrakakis et al, 2018; Moffitt, 2018; Stavrakakis ve Katsambekis, 2019; Markou, 2020). Anti-popülist söylemde popülizm ağırlıklı olarak kayırmacılık (klientelizm), seçim ekonomisi, yabancı düşmanlığı ve çoğunlukçuluk gibi siyasi eylem ve pratiklerle birlikte anılmaktadır. Çoğunlukçuluk ile popülizm arasında özsel bir ilişki varken; kayırmacılık, seçim ekonomisi ve yabancı düşmanlığı gibi olgularla zorunlu bir ilişkiye sahip değildir. Ancak gündelik hayatta, kamuoyu tartışmalarında ve akademik metinlerde bu üç olguyla popülizm arasında bir eşdeğerlilik kurulmaya çalışılmaktadır.

Kayırmacılık siyasetçiler ile seçmenler arasında özel bir ilişkiyi nitelemektedir (Mouzelis, 1985). Buna göre, seçmenler oy karşılığında siyasetçilerden nakdi kazanç, iş olanaklarına erişmede ve hizmet almada öncelik gibi çeşitli ayrıcalıklar el ederler (Hicken, 2011). Siyasi partilere üye olmak ve parti çevrelerine dahil olmaya çalışmak, kayırmacılığın önemli pratiklerindedir. Kayırmacılık, şüphesiz demokratik siyasetin doğasına uygun değildir. Seçmenler ile temsilcileri arasında kurduğu hiyerarşik ve anti-politik ilişki demokratik normlarla çelişmektedir. Kayırmacılık popülist siyasi aktörler de dahil olmak üzere birçok siyasi aktör tarafından kullanılan bir seçim kazanma stratejisidir. İktidarın seçimlerle elde edilmesinin kaçınılmaz ve olumsuz bir neticesidir.

Ancak kayırmacılığı popülizm ile eşitlemek sorunlu bir çıkarımdır. Weyland (2017), örneğin, kayırmacılığın lider-merkezli olarak tanımladığı popülist siyasetin değil, parti siyasetinin bir aracı olduğunu vurgulamaktadır. Siyasi parti gibi aracı kurum ve organizasyonların etkin olmadığı bir durumda kayırmacılığın pratiğe dökülmesi pek mümkün değildir. Şayet popülizm bir siyasi günahla –demokrasi norm olarak kabul edildiğinde– anılacaksa bu kayırmacılık değil, patrimonyalizmdir (Weyland, 2017, 81). Patrimonyalizm lider ile takipçileri arasında demokratik normlarla uyumlu olmayan geleneksel ve hiyerarşik bir ilişkinin kurulmasına işaret etmektedir. Ancak yukarıda da tartışıldığı üzere siyasi liderin merkezi rol oynamadığı popülist siyasetler de gözlemlenebilmektedir. O hâlde popülizm ile kayırmacılık arasındaki ilişki Weyland’ın iddialarıyla çürütülemeyebilir. Kaldı ki, popülizm özü itibariyle milli iradeyi temsil etme, tüm toplumu kuşatma iddiasında ve çoğunluğun desteğine muhtaç olduğu için kayırmacılık gibi hizipçi ve fırsatçı bir siyasi stratejiyle çelişebilmektedir. Toplumun çoğunluğunu kayırmak pratikte pek mümkün değildir. Ayrıca, kayırmacılık popülist olmayan siyasi partiler tarafından da kullanılan bir seçim kazanma stratejisidir. Seçimlerin yarattığı baskı tüm partileri çeşitli derecelerde etkilemektedir ve kazanmak için partilerin birçoğu sıkıştıklarında pek de hoş olmayan yollara başvururlar. Öyleyse, popülist siyasi partiler ve hareketler kayırmacılığı bir strateji olarak kullanabilirler ancak bu kayırmacılığın popülizmle eşitlenmesini sağlamaz. Kayırmacılık popülizmin kurucu bir unsuru değildir.

Popülizm zaman zaman da seçim kazanmak ve iktidarı korumak adına sürdürülen aşırı harcamaya meyilli disipline edilmemiş, yeniden dağıtımçı ve irrasyonel ekonomik politikalarla eşitlenmektedir (Sachs, 1989; Dornbusch ve Edwards, 1991). Bu düşüncenin arka planında popülist liderlerin ve partilerin ekonominin ya da piyasanın mantığını ve gereksinimlerini hesaba katmaksızın sadece toplumsal talepleri göz önüne aldığı ve seçim kazanmayı sağlayacak –bu durum “seçim ekonomisi” olarak kavramsallaştırılmaktadır– ekonomi politikalarını takip ettikleri inancı yer alır. Dolayısıyla, popülizm ekonominin siyasete indirildiği ya da daha yumuşak bir ifadeyle ekonominin siyasete bağımlı hâle getirildiği bir durumu temsil etmektedir. Bu durumda kısa-dönemli başarılarla odaklanmış popülist ekonomik politikalar eninde sonunda ekonomik krize sebebiyet verir. İktidarın toplumsal desteği azalır ve ekonomik ve siyasi boyutları olan bir çöküş yaşanır. Çöküşün faturası topluma kesilir ve toplum fakirliğe mahkûm olur.

Bazı popülist siyasetçilerin piyasaların taleplerinin ya da kurallarının dışına çıkarak daha sosyal ve kısa-vadeli ekonomik politikalar izlediği bir gerçektir. Ancak aynı zamanda popülist siyasetçilerin piyasanın gereksinimlerini ön plana alan neo-liberal ekonomik politikalar izlediği de vakiyadır. 1990'larda Latin Amerika'da gözlemlenen ve neo-liberal popülizm olarak ifade edilen durum buna işaret etmektedir. Dolayısıyla, popülizmin belli bir ekonomik politikayla –devletçi ya da piyasacı– özdeşleştirilmesi pek mümkün değildir. İstendiğinde toplumun ekonomik çıkarları piyasayla da devletle de yan yana getirilebilmektedir. Yine, toplum göz ardı edilerek piyasanın beklentileri üzerinden ekonomik politikalar geliştirmek sorumsuz ve irrasyonel politika yapımının başka bir formudur. Piyasanın toplum ve siyaset aleyhine aşırı etkinleşmesi başka problemleri ortaya çıkarmaktadır. 2008 ekonomik krizi bunun iyi bir örneğidir (Kotz, 2009). Sorumsuz ve irrasyonel ekonomik politikaların piyasacı versiyonları da bulunmaktadır. Popülizm ile ekonomik sorumsuzluk ve irrasyonellik arasında zorunlu bir ilişki mevcut değildir.

Yine, popülizm günümüzde sıklıkla yabancı düşmanlığına yaslanan siyasetle eş görülmektedir (Inglehart ve Norris, 2017). Bu durum, özellikle Avrupa'da göçmen karşıtı ve aşırı milliyetçi siyasi partilerin ortaya çıkışı ve yükselişinin bir sonucudur. Bu aşırı sağ siyasi partiler, milli iradenin merkeziliğini savunmalarından ötürü popülist bir siyasete sahiptirler. Ancak bu partilerin millet tanımı tek bir toplumsal talebe dayanmakta, dar ve dışlayıcı etnik aidiyetler tarafından belirlenmektedir. Ancak bununla birlikte popülist olarak görülmeyen siyasi partilerin de etnik ve dini milliyetçilik zemininde dışlayıcı bir siyaset izlediği gözlemlenebilmektedir. Kurz'un liderliğindeki muhafazakâr Avusturya Halk Partisi bunun en güzel örneğidir. Yabancı düşmanı politikalar popülist partilerin tekelinde değildir. Popülist olmayan partiler tarafında da pek tabii olarak sahiplenebilmektedir. Ayrıca, popülist partilerin mutlaka etnik temelde dışlayıcı olacağına dair bir kural bulunmamaktadır. Ulus-devlet sınırlarını zorlayan pan-Avrupacı ve pan-İslamist popülist hareketler popülizmin etnik milliyetçilikle eşitlenmesiyle çelişmektedir. Ayrıca, popülist partiler çoğunluğun desteğini almak gayesiyle hareket ettiklerinden kitle partisi özelliği göstermeleri çok daha muhtemeldir (De Cleen, 2017). Toplumda birden fazla talebe seslenen, çok-talepli ve kuşatıcı popülist siyasetlerin varlığı bir vakiyadır (Mudde ve Kaltwasser, 2013). Popülist partilerin kuşatıcı olması, milleti dar etnik ve milliyetçi aidiyetler etrafında tanımlamak yerine daha kuşatıcı ve kapsayıcı bir kimlik etrafında

tanımlamaları dolayısıyla mümkün hâle gelmektedir. Gerçekten de popülizm toplumsal talepleri bir bütünlüğe kavuşturmak için milleti tanımlama girişimidir ve siyasi iktidara ulaşmak için en geniş millet tanımını ortaya koyma mücadelesince belirlenmektedir. Yabancı düşmanı bir siyaset takip etmek popülist bir partinin kendi bindiği dalı kesmesi anlamına gelir. Elbette bu, popülist partilerin yabancı düşmanlığına meyil etmedikleri ve etnik-kültür temelli dışlayıcılığa başvurmadıkları anlamına da gelmemektedir. Bunu doğrulayan ampirik örneklere sahip durumdayız (Betz, 2009). Netice itibarıyla şunu söyleyebiliriz, yabancı düşmanlığı ve popülizm iki farklı olgudur ve aralarında zorunlu bir ilişki bulunmamaktadır.

Son olarak, Weyland popülizmin ekonomik zenginliğin ve toplumsal prestijin değil, rakamların güç kapasitesine dayandığını ileri sürmektedir (Weyland, 2001). Bunun da çoğunlukçuluk sorununu doğurduğunu iddia etmektedir. Liberal bir söylem zemininde tanımlanan demokrasi anlayışına göre, demokrasiyi kolektif bir perspektiften ve siyasi iktidarın güçlenmesi yönünde tanımlama girişimlerinin demokratik siyasetle çeliştiği dillendirilmektedir. Örneğin, Grigoriadis Türk siyasi hayatının 1946'dan itibaren çoğunlukçuluk probleminden muzdarip olduğunu öne sürmektedir (Grigoriadis, 2017). Toplumsal çevreyi temsil etme iddiasında olan siyasi partilerin azınlıkta bulunan seküler elite dindar toplumsal çoğunluğu karşı karşıya getirmeye çalıştığı altını çizmektedir. Türk siyasi hayatı, seküler elit ve çoğunlukçu toplumsal çevre gibi iki otoriter siyasi gücün mücadelesi tarafından belirlenmektedir. Liberal-demokratik çoğulcu siyaset, bu mücadelede önemli bir konuma yükselememektedir. Ancak Grigoriadis toplumsal çevreyi temsil eden popülist siyasi partilerin bu süreçte devlet iktidarını Kemalist bürokratik-entelektüel elitten boşaltarak ya da iktidarı bu elitin tekelinden çıkartarak ve iktidarı genele yayarak –hem seçimlerin öneminin artmasına katkı sunmaları hem de farklı toplumsal taleplere seslenip onları siyasi düzene entegre etme yoluyla– oynadığı demokratikleştirme rolünü göz ardı etmektedir. Aynı şekilde, çevre partilerinin toplumsal bütünlüğü toplumsal talepleri birbirine eklemleyip belli bir hegemonik öz etrafında bir araya getirerek demokratik bir işlev gördüğü gerçeğini de gözden kaçırmaktadır. Grigoriadis'in bakışından toplumun merkezsiz ve birbirinden bağımsız ve tikel toplumsal taleplerin ve farklılıkların toplamından ibaret olduğu resmiyle karşılarız. Siyasi iktidarı zayıflatan bu çoğulcu bakış açısı, siyaset-dışı elitin merkezi bir rol oynadığı bir toplumsal düzeni doğurabilir. Bu durum egemenliğin uzman ve teknokratlara bırakılmasıyla sonuçlanmakta ve dola-

yısıyla egemenliğin millete ait olduğu düşüncesine dayanan demokratik siyasetle çelişmektedir (Biebricher, 2015). Demokratik siyasete has bir durum olan toplumsal taleplerin merkezi rol oynaması ve iktidarın genele yayılması ikinci planda kalmaktadır.

Çoğulculuk popülizmin iktidar alanını boşaltma işlevini gözden kaçırarak ona hakkını teslim etmemektedir. Oysa popülizm iktidar alanını boşaltarak ve en nihayetinde boş tutarak toplumsal farklılıkları koruma altına almaktadır. Laclau'nun ifadesiyle popülizm "son kertede toplumun sürekli olarak kendisini objektif bir düzen olarak kuramamasının baki ifadesidir" (Laclau, 1990: 201). Toplumsal çevreyi temsil eden siyasi partilerin Türk siyasi hayatında gördüğü en temel siyasi işlev bu olagelmıştır. Elbette popülizm toplumsal düzene siyasi bir perspektifle yaklaştığından çoğunlukçuluğa ve dışlamaya başvurmaktadır, ancak ortaya konulan toplum projelerinin hiçbirisi toplumun nihai ve ebedi düzeni hâline gelememektedir. Popülizmi nötr bir perspektiften ele alan bazı düşünürlerin ifade ettiği gibi popülizm ilkesel olarak toplumun hiçbir şekilde nihai noktasına ulaşamayacağını, yani siyasi projelerin toplumsal olanı kuşatmada bir şekilde eksik kalacağını ve yerinden edilebileceğini kabul etmekte ve toplumsal taleplerin önceliğini benimsemektedir. Toplumsal olan, her zaman rakip siyasi projelerin onu bir süreliğine kontrolü altına almasına ve kendisiyle özdeşleştirilmesine açıktır. Bunu kabul ettiğimizde çoğunlukçuluğu demokratik olmayan bir olgu olarak göremeyiz. Gerçekten de farklı toplumsal talepleri birbirine eklemeyecek bir toplumsal bütünlük ortaya koymak ve hegemonya kurmak demokratik siyasetin özünü oluşturmaktadır.

POPÜLİZMİN RAKİP TEORİLERİ

Popülizme yönelik bu eleştiriler, popülizme indirgemeci ve normatif bir şekilde yaklaşarak popülizmin siyasi ontolojik bir olgu olduğu ve alternatif demokratik bir siyaset sunduğu gerçeğini görememekte veyahut da göz ardı etmektedir. Bu eleştirilerin ötesinde popülizme yönelik ontik düzeyde analitik kavramsallaştırma girişimleri de mevcuttur.

Strateji Olarak Popülizm

Bunlardan ilki, popülizmi bir siyasi strateji olarak alternatif bir siyaset şeklinde tanımlama eğilimindedir. Kurumsal siyasetle çelişir şekilde popülizm, bir siyasi liderin kitlelerle aracı kurumlar olmadan ve kitlelerin pasif oldu-

ğu “tepeden inme” bir şekilde ilişki kurma stratejisi olarak görülmektedir (Weyland, 2001; Barr, 2019). Burada aşırı pragmatist ve fırsatçı bir şekilde hareket eden liderin amacı iktidarı elde etmektir, ideolojik bir programı hayata geçirmek değil. İdeolojik hassasiyetlerin ön plana çıkması durumunda karizmatik liderin varlığı popülizmden bahsetmek için yeterli değildir (Weyland, 2017).

Popülizmde temel siyasi aktör liderdir. Lider kendisine alternatif olacak iktidar odaklarını –elit grupları ya da organize siyasi partiler– devre dışı bırakmaya çalışır. Daha spesifik olarak, iktidar düzenini elinde tutan yerleşik siyasi aktörlerle mücadele ederek en tepe noktaya çıkma mücadelesi verir. Ne zaman ki lider beraber yola çıktığı partililerden, iktidar bloğu oluşturduğu klik mensuplarından ya da darbeyle iktidarı ele geçiren diğer askerlerden ayrışarak onların önüne geçer ve onlardan bağımsızlaşırsa popülist bir liderlikten bahsedilebilir. Popülizm stratejik bir güç mücadelesidir (Pappas, 2012).

Popülist lider gücünü seçimlerde elde ettiği çoğunluğun desteğinden alır. Bu sebeple popülist lider seçimleri ve rakamları her şeyin önüne koyar. Toplumunu sürekli olarak mobilize etmeye ve seçim atmosferinde tutmaya çalışır (Mayorga, 2006). Popülist lider için seçimlerin yanı sıra mitingler de büyük önem taşır. Bu mitinglerde popülist lider kullandığı etkin retorikle gücünü rakiplerine gösterir ve onları saf dışı bırakmak için bir silah olarak kullanır (De La Torre, 2010). İktidarın kalabalıkların desteğine ya da rakamlara dayanması, gücün diğer kaynakları olan ekonomi ve askeri alanların elitist kaynaklar olarak çerçevelenip marjinalleştirmesini doğurur. Popülist lider sermayeye ve bürokrasiye karşı sürekli bir yıpratma savaşı verir.

Popülist lider geniş, dışlanmış ve heterojen kitlelerin desteğini kazanmak ve sürdürmek için kitlelerle aracsız ve doğrudan bir ilişki kurar (Resnick, 2015). Ancak liderin yalnızlığının handikabı geniş ve kapsamlı bir organizasyondan mahrum olmasıdır. Bu durumda popülist lider iki yol takip eder. Bunlardan biri, lider ile halk arasında mutlak bir özdeşlik kurulmasıdır. Bu yolla liderin tikel varlığı kitlelerin kolektif varlığında kaybolur. Başka bir ifadeyle, kitleler liderin kişisel varlığında siyasi bir özneye dönüşerek tekilleşir. Toplum liderde vücut bulur, lider toplumun bütünlüğünü temsil eder ve modern dönemde boş olarak tahayyül edilen iktidar alanını doldurur (Lefort, 1988; Laclau, 2005, 70). Diğer yol ise, liderin televizyon ve sosyal medya araçlarıyla parti organizasyonuna ihtiyaç duymadan etkileşime geç-

mesi ve bağ kurmasıdır. Böylece, lider ile tek tek bireyler arasında samimi, aracısız ve yakın bir ilişki kurulur ve popülist lider bireylerin kişisel hayatının bir parçası hâline gelir.

Popülist liderle kitleler arasındaki bu özel ve aracısız ilişkinin kurulabilmesi ve devam edebilmesi için kitlelerin gündelik siyasetin ötesinde tarihi bir misyonun parçası hâline getirilmesi gerekir. Bu sebeple, lider ülkenin önemli bir tarihi dönemeçten geçtiği, toplumun yeniden bir kuruluş anında olduğu ve etrafının bunu engellemeye çalışan düşmanlarla çevrili olduğu gibi söylemlere başvurur. Knight'ın (1998) da belirttiği gibi popülizmde önemli olan ideoloji ya da içerik değil form ya da iletişim tarzıdır; kitlelerle iletişimde doğrudan ve basit bir dil kullanmaya dayalı popülist iletişim tarzı üzerinden özellikle hızlı mobilizasyon ve kriz dönemlerinde lider ve takipçileri arasında güçlü ve yoğun bir bağ kurulur. Kitleler bu olağanüstü durum ile kendilerini önemli bir siyasi aktör olarak hisseder ve lider tarafından kolaylıkla mobilize edilirler (Moffitt ve Tormey, 2013). Bununla ilişkili olarak, kitlelerin heterojen bir yapı arz etmesi lider açısından bir sorundur. Bu sorunu aşmak için lider sürekli olarak milli iradeye vurgu yapar. Milli iradeye yapılan vurguyla toplumsal farklılıkların etkisi azaltılır ve önemsizleşir. Liderde recessüm eden milli irade toplumu homojen bir yapıya büründürür ve bütünleştirir. Kitlelerin buna destek sunması elbette kitlelerin siyasi aidiyet sorununu çözmeyi vaat etmesinden kaynaklanmaktadır. Liberal-demokrasinin kurumsal ve mesafeli siyasetiyle karşılaştırıldığında popülizm kitlelere daha sıcak ve yakın gelmekte ve evde olma hissi yaşatmaktadır. Kurumsal siyaset karşısında popülist siyasetin albenisi ve etkin olmasının temeldeki sebebi budur.

Kişisel bir yönetim tarzına sahip popülist lider için karizma önemlidir. Kitlelerin liderin olağanüstü özelliklere sahip olduğu inancına sahip olması popülizmin başarısı için elzemdir (Germani, 1978). Şayet ortada tarihi bir misyon varsa ve kitleler bu misyonun bir parçasıysa, bu misyonun gerçekleştirilmesine önderlik eden şahsın da olağanüstü özelliklere sahip birisi olması önem arz etmektedir. Popülist siyasette karizma lider ile kitleler arasındaki bağın kurulması açısından sihirli bir işlev görmektedir.

Popülist siyasetin düşüşü çok hızlıdır. Kurulması zaman alan siyasi parti iktidarıyla karşılaştırıldığında popülist siyasetin ve siyasetin merkezinde yer alan popülist liderin iktidara yükselmesi ne denli hızlıysa iktidardan düşmesi de o denli çabuk olur ve kısa bir sürede gerçekleşir. Bu açıdan ba-

kıldığında popülizm kurumsal siyasette kısa bir ara ve kriz dönemi olgusu olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak, popülist yönetimler olabildiğince tahmin edilmez ve değişkendir. Popülist liderin iktidarını devam ettirmesi, ülke yönetimini belirleyen esas olduğundan pragmatist ve fırsatçı davranılması ve keskin manevraların görülmesi yaygındır. Popülist lider güçlendikçe belirsizlik daha da artar. Çünkü popülist lideri sınırlandıracak etkenler ya zayıflamış ya da ortadan kalkmış durumdadır. Belirsizliği ve keskin dönüşleri besleyen bir başka etken de sürekli fark yaratma güdüsü ve acil durum mantığıyla hareket edilmesidir. Kitlelerin heyecanını canlı tutmak ve popülist lideri kitleler için önemli ve vazgeçilmez kılmak için sürekli büyük projeler devreye sokulur ve geleceğe yönelik vaatlerde bulunulur. Ancak bu projeler sistematik bir şekilde ve program dahilinde yürütülmez ve vaatlerin önemli bir kısmı da gerçekleştirilemez.

O hâlde popülizm daha çok bir siyasi liderin elitist kurumsal düzene meydan okuduğu durumlarda gözlemlenmektedir (Roberts, 2006). Bürokratik, ekonomik ya da entelektüel elit genel olarak demokratik siyasetin rolünü kısıtlayan bir kurumsal düzen inşa etme peşindedir. Milli iradenin siyasette oynadığı rolü kısıtlamayı amaçlar. Siyaseti bir yönetim meselesine dönüştürmeyi arzular. Siyaset bir devlet ya da hukuk meselesi olarak ele alınır. Popülizmin böylesi bir kurumsal düzende strateji olarak devreye sokulması muhtemeldir. Siyasi lider dışlanmış toplum kitlelerinin hayal kırıklıklarını kullanır ve demokratik siyasetin sınırları içerisinde kalıp –popülizm seçimleri önemsemesi ve hatta aşırı derecede halka gitmeye eğilimli olması açısından demokratik siyaset içerisinde değerlendirilir ve anti-demokratik bir yönetim tarzı olan faşizmden ayrışır (Weyland, 2017)– alternatif bir yönetim sunarak kitleleri harekete geçirir. Siyasi lider milli iradenin temsilcisi olma rolüne soyulur.

İdeoloji Olarak Popülizm

Popülizmin bir ideoloji olarak tanımlaması 1960'ların sonunda popülizm üzerine yapılan ilk sistematik çalışmalara kadar gitmektedir (McRae, 1969). 2000'li yıllarda hız kazanan popülizm literatüründe bazı yazarlar, popülizmi bir ideoloji olarak tanımlamaya başlamışlardır. Örneğin, Canovan (2002) popülizmi liberal anayasacılığın ve temsili demokrasinin yetersizliği karşısında demokrasinin bir ideolojisi olarak görmektedir. Buna göre popülizm,

iktidarı genelleştirdiğine inanılan liberal-demokratik kurumsal yapıların iktidarı halktan uzaklaştırmasına ve elit bir kliğin elinde toplamasına verilen demokratik bir tepkidir. Popülizmi siyasetin topluma götürülmesi ve açılması olarak tanımlamakta, milli egemenlik ve çoğunluğun idaresinin popülist ideolojinin özünü oluşturduğunun altını çizmektedir. Bazı yazarlar ise, Michael Freedon'ın (1996) ideoloji kavramsallaştırmasından ilham alarak popülizmi farklı ve gevşek merkezli bir ideoloji olarak tanımlamaktadır. Catherine Fieschi (2004) popülizmi ayrı bir ideoloji olarak görmektense ana akım siyasi ideolojilerle simbiotik bir ilişki içerisinde ve bazen de onları tamamlayacak şekilde hareket eden ve "siyasi parazit" olarak tanımlanabilecek spesifik bir ideoloji olarak görme taraftarıdır. Ben Stanley (2008) de popülizmin siyasal olanı yorumlamasından ötürü ayrı bir ideoloji olduğunu öne sürmekte, ancak popülizmi diğer siyasal ideolojilerden farklı olarak gevşek merkezli bir ideoloji olarak tanımlamaktadır. Stanley'e (2008) göre popülizmin gevşek merkezli olmasının nedeni siyasal sorunlara geniş ölçekli ve bütünlüklü bir programla çözüm sunmakta yetersiz olmasıdır. Hans-Georg Betz ve Carol Johnson (2004) da popülizmi ana akım ideolojilerden ayırmakta, kimlik siyasetini doğuran siyasal-kültürel şartların ürettiği ve kimlikçi –Avrupa aşırı sağına atıfla– toplumsal taleplere cevap veren bir ideoloji olarak görmektedir.

Benzer bir değerlendirme de Koen Abts ve Stefan Rummens (2007) tarafından yapılmaktadır. Abts ve Rummens popülizmi homojen bir yapı olarak milletin egemen yönetimini öngören gevşek merkezli bir ideoloji olarak ifade etmektedir. Burada dikkat çekici olan husus Claude Lefort'a atıfla tanımlanan demokrasinin –iktidar alanının boş kalması ya da hiç kimseye ait olması– mantığının popülizmin mantığıyla çeliştiği ve popülizmin iktidar alanını ilanihaye kapatması dolayısıyla demokrasiye karşıt bir ideoloji olduğudur. Abts ve Rummens Carl Schmitt'i referans alarak bu sonuca varmaktadır. Schmitt'in siyaset alanının –en azından "ulusal" siyaset alanının– kapatılmasına ve çatışmaların uluslararası alana taşınmasına destek çıktığı doğrudur, ancak Schmitt bu yorumuyla popülist değil, elitist siyaset savunusu yapmaktadır (Schmitt, 1996). Popülizm ve ideoloji ilişkisi üzerine olan tartışmada kendisine yapılan atıflardan sonra Freedon kaleme aldığı makalesinde popülizmin gevşek merkezli bir ideoloji olduğunu kabul etmekte ancak onun gevşekliğinin diğer gevşek merkezli ideolojilere oranla çok daha ileri bir düzeyde olduğunu ileri sürmektedir. Freedon'a (2017: 4)

göre popülist ideolojinin –spesifik olarak sağ popülist ideolojinin– üç önemli unsuru vardır: Toplumunu birlik içinde ve bütünlüklü bir yapı olarak görme eğilimi, toplumun temellerine inme ve kuruluş aşamasına ilgi gösterilmesi ve dış dünyanın etkisiyle hukukun, geleneklerin ve toplumun değişmesinden duyulan korku. Cas Mudde (2004) da popülizmi gevşek merkezli bir ideoloji olarak gören ve bu konuya en fazla kafa yoran yazarların başında gelmektedir. Mudde’a göre popülist ideoloji toplumu “saf millet” ve “yozlaşmış elit” şeklinde sert çizgilerle ikiye ayırır. Popülizmi benzer bir ayrışma üzerine inşa edilen sosyalist –sınıf temelinde– ve milliyetçi –etnik temelde– ideolojilerden farklı kılan bu ayrışmanın ahlaki bir zeminde yapılmasıdır (Mudde, 2017). Milleti elitten farklılaştıran otantik ve bir zaman-mekâna bağlı olmasından kaynaklanan saflığıdır. Elit ise yozlaşmıştır çünkü otantik ve sahici değildir. Milleti homojen bir yapı olarak gören popülizmde elit aynı milletin bir parçası olmasına rağmen millete ihanet etmiş, kendi grup çıkarılarını genel çıkarının önüne koymuş ve yoz ahlakını millete empoze etmiştir (Meny ve Surel, 2002; Hawkins, 2009; Aslanidis, 2016; Hawkins ve Kaltwasser, 2017; Hawkins ve Kaltwasser, 2018).

Aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde tartışılacağı üzere popülizm esasında toplumu elit ve millet şeklinde ahlaki zeminde ikiye bölmez. Laclau’nun ifade ettiği gibi toplumdaki bir grup –özellikle elit– ontolojik gerekçelerle dışlanır, toplumun içinde değil dışında konumlandırılır. Bunun temel gerekçesi, tikel olanın kendisini bütünlüğü temsil eden aktör olarak görmesidir. İdealde olması gereken toplumun bir bütün olarak tecrübe edilmesidir. Ancak halkın taleplerine yüz çeviren elit, toplumsal düzenin bir bütün olarak tecrübe edilmesini engellemekte, toplumsal düzeni arızalı ve eksik bir varlık olmaya mahkûm etmektedir. Tikel bir varlığa sahip halk ile evrensel olanı temsil eden toplumsal düzen eşitlenmekte, halk ya da avamla özdeşleşerek bütünlük kazanan toplumsal düzenden elit dışarı atılmaktadır. Elit toplumsal düzenin diğer yarısı değil, toplumsal düzenin dışında ve kurucu ötekisidir (Laclau, 2005, 86).

Popülizmin Kültürel Teorisi

Popülizmi strateji olarak gören yaklaşım, elit-kitle karşıtlığına dayanmakla birlikte liderin merkezi rolüne ve popülist siyasetin kitlenin ya da genel çıkarına hizmet etmekten ziyade liderin çıkarlarına hizmet ettiğine, yani iktidarın şahsileştiğine vurgu yapmaktadır. Popülizm, bu açıdan, Makyavel’in

Prensi'nin siyasetine tekabül etmektedir. Popülizmi ideoloji olarak tanımlayan yaklaşım ise elit-kitle –ve kısmen azınlık-kitle– karşıtlığına dayanmakta ve bu karşıtlığı üreten ahlaki-normatif ideolojik içeriğe odaklanmaktadır. Popülizmin sosyo-kültürel teorisi de diğer iki yaklaşım gibi elit-kitle karşıtlığına dayanmaktadır; ancak bu yaklaşımda vurgu lidere ya da ideolojik içeriğe değil kullanılan siyasi söylem, pratik ve iletişim tarzına yapılmaktadır. Bu yaklaşımda popülizmin belli bir siyasi kültürü –avama has bir siyaset tarzını– temsil ettiği tezi işlenmektedir. Coppedge'ın (1999) ifadesiyle bu yaklaşım diğer iki rakip yaklaşımı netleştiren ve somutlaştıran bir işlev görmektedir. Ayrıca, siyasetçiler ile kitle arasında stratejik yaklaşımda olduğu gibi tek taraflı değil, karşılıklı ve çift-yönlü bir ilişki öngörür. Ostiguy (2017, 104)'un ifade ettiği gibi popülizm siyasi liderler ve toplumsal taban arasında sosyo-kültürel nedenlerle toplumun belli bir kesiminde karşılık bulan “avami” beklentiler ve zevkler üzerine ve aracılığıyla inşa edilen spesifik bir siyasi ilişki öngörmektedir. Popülizm net bir ifadeyle “avami olanın fiyaka yapması” olarak tanımlanabilir.

Popülizme sosyo-kültürel bakış, toplumdaki devlet otoritesi ve ekonomik yeniden dağıtım konularında ortaya çıkan sol-sağ, iktidarın merkezileşmesi ve parçalanması noktasında zuhur eden liberal-otoriter ve maddi ve maddi-olmayan değerlerin oynadığı görece rol üzerinden materyalist/post-materyalist ayrışmalarına alternatif bir ayrışma sunar. Popülist siyaset, avam-havas ayrışması ekseninde tanımlanabilir (Ostiguy, 1999; 2009). Avam-havas doğrusu üzerinde popülizmi tanımlarken bir tarafta sosyo-kültürel boyut diğer tarafta ise siyasi-kültürel boyut yer almaktadır.

Sosyo-kültürel boyut avami pratikler ve havasi pratikler arasındaki ayrışmada kendisini gösterir. Daha spesifik olarak, sosyo-kültürel boyut adab-ı muaşeret, tavırlar, konuşma ve giyim tarzı, kullanılan dil ve zevklerde kendisini gösterir. Elitist bir siyasetçi daha mesafeli ve rafine bir tavır takınır. Sofistike ve soyut bir dil kullanır. Toplumun karşısına çıktığında giyim tarzı ve zevkleri açısından ise havasi bir tarz takip eder. Popülist bir siyasetçi ise kitlelerle ilişkisinde daha sıcak ve yakın bir tavra sahiptir. Daha doğrudan, kaba sayılabilecek ve yalın bir dil kullanır. Sokaktaki insan gibi ya da geleneksel kıyafetler giyinir ve benzer zevklere sahiptir. Bu ayrım popülist siyasette duygusal olanın, yöneten ile yönetilenler arasında kişisel ve özel bağların önemini ortaya koyar. Başka bir ifadeyle, yöneten ile yönetilenler arasında sosyo-kültürel benzerliğin, yaşam tarzının önemine dikkat çeker.

Bu benzerliğe bağlı olarak kitleler popülist pratiklere sahip siyasetçileri kendilerinden biri olarak görür, “bu bizden” der. Elitist ve havasi sosyo-kültürel niteliklere sahip siyasetçileri ise kendilerinden uzakta görür ve onlara şüpheyle yaklaşır. Buna göre, her ne kadar bir siyasetçi kitlelerin çıkarlarını savunmaya soyunsa da pratikleri ve söylemleri sosyo-kültürel açıdan kitlelere yabancı ise başarı şansı azalır. Bu yönüyle siyaset tarzının ideolojik içeriğe göre daha kilit bir rol oynadığını söylemek mümkündür (De La Torre, 1992; 2000; Knight, 1998; Moffitt ve Tormey, 2014; Moffitt, 2016).

Siyasi-kültürel açıdan da elitizm/havasi olan ile popülizm/avami olan arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Burada ayrışmanın zemini siyasi liderlik şekli ve karar verme tarzı tarafından belirlenir. Havasi olana yaklaşıldıkça daha formal, gayri-şahsi, hukuki ve kurumsal bir otorite modeliyle karşılaşırız. Otorite prosedürel bir özellik gösterir. Prosedürel otorite normal olanı ve geneli temsil etme ve herkese eşit mesafede olma iddiasına sahiptir. Avami olana yaklaşıldıkça daha kişisel ve güçlü bir liderlik ve otorite tarzına rastlarız. Kişisel otorite daha iyi ve ideal bir temsil sunma, kitlelerin taleplerine doğrudan ve sempatiyle kulak verme iddiasına sahiptir (Ranciere, 2016). Karar verme noktasında ise havasi olana yaklaşıldıkça kararlar prosedürler takip edilerek, müzakere ön plana çıkarılarak, zamana yayılarak ve şüpheye pay bırakılarak alınır. Avami olana yaklaştıkça karar alma süreçleri hızlı, kararlı, güçlü ve net bir şekilde gerçekleşir (Ostiguy, 2017).

Özetle, havasi olanı savunmak popülizm-karşıtlığının kurucu unsuruysa, avamın fiyaka yapması ise popülizmdir. Bu kültürcü yaklaşımda normal olan havasi olan tarafından belirlenir. Dolayısıyla, popülizmin avami olanı öne çıkarması çizgileri aşmak ve cüretkâr davranmak olarak görülür. Popülist siyaset pratik olarak ajitasyon, provokasyon ve gücendirme iştiyakıyla hareket eder. Bu durum nerdeyse popülizmi medeniyetten intikam alma duygusu olarak tanımlar. Keza popülist siyasetin hedef kitlesi “temsil edilemeyen öteki” olarak geniş kitlelerdir ve geniş kitleler medenileşme sürecinin sonucunda dışarıda kalan, kendisinden utanılan ötekidir. Öteki adına konuşanlar, yani popülist siyasetçiler Avrupa’da “bastırılmış gerçek,” Latin Amerika’da “düzenden dışlanmış toplumsal kesimler” ve Amerika’da “sessiz çoğunluk” ibarelerini kullanır (Ostiguy, 2017). Popülizm aşağıda olanın, avamın ve medeniyetin kurucu ötekisinin siyasetidir.

Kültürel yaklaşım, stratejik ve ideolojik yaklaşımlar gibi popülizmi kurumsallaşmış düzen-dışı siyaset olarak görmektedir. Stratejik yaklaşım-

da düzene entegre edilmemiş ve değer ve çıkarları görmezden gelinen geniş kitlelerin hıncının güçlü bir siyasi figür tarafından manipüle edilmesi söz konusudur. Popülist siyaset güçlü bir siyasi aktörün manipülatif eylemlerine ve kitleler üzerinde kurduğu patrimonyal iktidara indirgenmektedir. İktidarın şahsileşmesi ve tek bir elde toplanması anlamı taşımaktadır. İdeolojik yaklaşım ise toplumsal düzen dışında bırakılan geniş kitlelerin düzene karşı geliştirdiği normatif-siyasi bir tepkiye odaklanmaktadır. Popülizm, özellikle aşırı sağ bir formda tezahür ettiğinde, kurumsallaşmış siyasetin sınırları dışında kalan ahlakçı, dışlayıcı ve negatif bir siyaset olarak resmedilmektedir (Taggart, 2000; 2002; Müller, 2016). Kültürcü yaklaşım da benzer bir fotoğraf çekmektedir. Geniş halk kitlelerinin sembolik dünyasına seslenerek palazlanan popülizm, medeni ya da normal siyasi pratik ve söylemlerin dışında tepkisel bir siyaset tarzına tekabül etmektedir. Her üç yaklaşım da kurumsallaşmış liberal-demokrat siyasete eleştirel bir tavır takınarak normal temsil eden bu siyasetin arızalarının ve eksikliklerinin popülüze yol açtığını teslim etmektedir. Daha öz bir ifadeyle, liberal-demokrasi ortaya koyduğu kurumsal ve prosedürel yönetim tarzıyla iktidarı genelleştirme ve bunu pratiğe dökme konusunda eksik kalmaktadır. Popülizm iktidarın genelleştirilme vaadinin yerine getirilmemesine geniş kitlelerin verdiği bir tepkidir. Dolayısıyla, popülizm demokratik siyaset zemininde liberal-demokrat siyasete alternatif olarak görülmek yerine onun eksikliklerinin ürettiği bir sendrom ve siyasi anomali ya da en iyi ihtimalle onu kontrol altında tutan ve eksikliklerini giderme vaadi sunan menfi bir olgu olarak görülmektedir. Netice itibariyle popülizm demokratik siyaset kapsamında olmakla birlikte onun aşırılıklarını temsil eden irrasyonel ve hoyrat bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Popülizm modern demokratik siyasetin karanlık yüzüdür.

POPÜLİZME ONTOLOJİK YAKLAŞIM

Popülizmi modern demokrasi kapsamında alternatif ve makul bir siyaset olarak ele almak için toplumun kuruluşuna odaklanmak gerekir. Bunun için siyasete dair ontolojik bir perspektifin benimsenmesi lazım gelir. Yukarıda ele alınan popülizm teorileri, belli bir toplumsal düzenin kurumsal yapısını yeniden üreten pratiklere odaklanan, yani ontik bir yaklaşımı benimseyen teorilerdir. Bu nedenledir ki popülizm, kurumsal yapıları yerinden eden ya da başkaldıran düzen-dışı tepkisel bir siyaset olarak görülmektedir. Ontolojik

perspektif toplumsal düzenin kuruluşuna ve yerinden edilmesine odaklanan, dolayısıyla hiçbir toplumsal düzeni normal ya da standart olarak görmeyen bir yaklaşım sergiler. Bir düzenin üretiminden ziyade o düzenin sınırlarına ve tarihselliğine dikkat kesilir (Marchart, 2007).

Son yıllarda gelişim gösteren temelcilik-sonrası (*post-foundationalism*) siyaset düşüncesi siyaseti ontolojik düzeyde ele almaktadır. Post-pozitivist bir ontolojik anlayışa yaslanan temelcilik-sonrası siyaset düşüncesinde siyasi yapılar, aktörleri kısıtlayan ya da onlara fırsat pencereleri açan tarih-dışı bir varlığa sahip olmakla birlikte, asıl olarak toplumsal düzenin yerinden edilmesi ya da dağılması ile toplumsal düzenin inşası arasında salınan olumsal bir niteliğe sahiptir. Daha spesifik olarak, kurumsallaşma toplumsal alanın yapılandırılmasına tekabül eder, ancak hiçbir kurumsallaşma toplumsal alanın nihai olarak yapılandırılmasını sağlayamaz. Çünkü hiçbir kurumsallaşma gerçek anlamda genelin, ya da tek tek her bir bireyin ve toplumsal grubun çıkarını eşit bir şekilde temsil edemez. Toplumsal olan ile ortaya konan çeşitli toplum düzenleri arasında kapanmaz bir fark mevcuttur. Toplumsal düzen, tikel olanın kendisini genel olarak sunmasıyla ve kabul görmesiyle somutluk kazanır. Genelin dışına itilenlerin varlığı ve zamanla iktidarın kaçınılmaz olarak daralmasının yarattığı kopuşlar bu farkın su yüzüne çıkmasına neden olur. Yapılar sarsılır, yıkılır ve yeniden ve yeniden inşa edilir (Laclau ve Mouffe, 1985; Mouffe, 1993). O hâlde, tüm yapılar tarihseldir ve sadece bir süreliğine “normal” olarak kabul edilebilirler. Bu durumda bu yapıları sarsan siyaset de tepkisel ve geçici bir olgu olarak görülemez. Tepkisellikten ziyade yeni bir kurumsallaşma için verilen mücadele olarak görülebilir.

Temelcilik-sonrası siyaset düşüncesinde aktör ise aşkın ya da tarih-dışı bir öze sahip olmayan ve toplumsal olarak inşa edilen tarihi bir özne olarak görülmektedir. Yukarıda ele alınan yaklaşımlarda elit ve halk ana siyasi aktörler olarak görülmekte ve bu iki aktör arasındaki ayrışmalar –yaklaşımdan yaklaşıma dozaj farklılıkları olmakla birlikte– sanki tarih-dışı bir niteliğe sahipmiş gibi görülmektedir. Başka bir ifadeyle, popülizm ezeli ve ebedi var olan iki siyasi aktörün kapışması olarak ifade edilmektedir. Oysa elit-halk arasındaki sınırlar bu mücadeleye katılan siyasi aktörler tarafından belirlenmektedir. Sınırlar ve dolayısıyla bu aktörler sonsuz bir oluşum hâlinindedir. İktidar mücadelesinin hatları bu aktörler tarafından çizilmekte olduğu gibi bu aktörler de iktidar mücadelesi tarafından inşa edilmektedir.

Aktör-yapı ilişkisi aşkın bir özden yoksun ve tamamıyla bir bütünlüğe erişemeyen iki olgu arasındaki özdeşleşme ya da kimikleşme ilişkisini ve böylece olumsal bir doğaya sahip bir siyasi bütünlüğün inşa mücadelesini ve çabasını içermektedir. Yapı, aktör ve aktör-yapı ilişkilerine yönelik bu spesifik çıkarımlar, kendine has bir siyaset tanımı ortaya koymaktadır. Bu siyaset anlayışının temelini iktidarı tekeline alma ve böylece evrensel olanı ya da genelin çıkarını temsil etme konumuna ulaşma sürecini kapsayan hegemonya olgusu oluşturmaktadır (Stavrakakis, 1999; Glynos ve Howarth, 2007).

Temelcilik-sonrası yaklaşım, popülizmi elitizm ve çoğulculukla birlikte modern demokratik siyaset zemininde üçüncü bir siyaset olarak görmemize imkân sağlamaktadır. Bu üç siyaset otoriterlik (elitizm), anarşizm (çoğulculuk) ve hegemonya (popülizm) olarak modern demokratik siyaset zemininde üç alternatif yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Arditi, 2010). Modern demokrasi modern-öncesi siyasetten ontolojik düzeyde radikal bir şekilde ayrılmaktadır. Modern demokrasi otoriterlik, anarşi ve hegemonya gibi ikincil yapıların ötesinde “derin” yapı olarak işlev görmektedir. Derin yapı tam olarak toplumun nihai bir zemininin olmadığı ve iktidar alanının sembolik olarak boş olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Lefort, 1988). İktidar alanının kategorik olarak boş olması demokrasi olgusunun özünde yatan kurucu çelişkiden kaynaklanmaktadır. Lefort’un (1986, 279) ifadeyle modern dönemde iktidarın kaynağı millet olarak belirlenmiştir, ancak milletin aşkın ve tarih-dışı bir özden mahrum olması iktidarın ilanihaye hiç kimseye ait olmaması durumunu ortaya çıkarır. Dolayısıyla kamu otoritesini icra edenler, yani bürokrat sınıfı ve siyasetçiler, iktidarın tek ve tartışmasız sahibi olduklarını hiçbir şekilde iddia edemezler.

Elitizmin ontolojik olarak ayırt edici özelliği modern demokrasinin en temel normu olan iktidarın sonsuza dek kimseye ait olmaması ilkesini çığnemesidir. Elitizm, iktidarı yönetici konumundaki elite özdeşleştirir ve siyasi alanı alternatif sembolizasyonlara ve tanımlama girişimlerine kapatır. Bu elitist ve otoriter yapı içerisinde muhalefet konumundakiler meşru siyasetin dışına itilmekten ve şeytanlaştırılmaktan kendilerini kurtaramazlar. Elitizm kitleleri iktidarın dışında tutmak için belli başlı iddialar ortaya atar. Buna göre, toplumun yönetilen kısmı yozlaşmış, güvenilmez, cahil ve kaba sabadır. Bu sebeple iktidar toplumun kontrolüne bırakılamaz, devlet iktidarı elitin elinde olmalıdır. Bu durum spesifik siyaset pratiklerini ve yapıları ortaya çıkarır. Buna göre toplumun talepleri elitlerin ve müesses nizamın değer

ve çıkarları bağlamında filtrelenmeli ya da daha da kötüsü göz ardı edilmelidir. Toplum kendisi için neyin iyi olduğunu bilemez. Demokratik siyasetin en temel ilkelerinden birisi olan siyasal hayatın toplumsal taleplerin ışığında belirlenmesi bir kenara itilir.

Bu ikili toplum yapısının yanı sıra elitizm toplumun homojen bir özellik gösterdiği fikrini de öne sürmektedir. Elitizm de çoğulculuk ve popülizm gibi egemenliğin aşkın bir hakikate dayandığı geleneksel modern-öncesi hiyerarşik toplum yapısını reddetmektedir. Fakat bu homojen siyasi yapı içerisinde elit “devletin bakış açısını” yansıtmaya dolayısıyla özel bir konuma sahiptir. Bu yalnızca iktidarın tekele alınmasını değil, elitin bilgi-kültür ve hukuku da kendi tekeline aldığı anlamına gelmektedir (Lefort, 1986). Bu durum toplumun yönetilen kısmıyla kategorik bir mesafe fikrini beslemekte ve milletin ve diğer iktidar merkezlerinin meşruiyetini reddetmektedir. Elit-olmayan aktörler, siyasi meşruiyetten mahrum bırakılmakta ve siyasetten dışlanmaktadır. Bu iki stratejiyle elit toplumda farklılaşmaları ve uzlaşmazlıkları ortadan kaldırmakta ve siyaseti bir yönetim pratiğine dönüştürmektedir (Mouffe, 2018). Böylece, devlet ile siyaset ya da sivil toplum arasındaki ayırım ortadan kalkarak bir bütün teşkil etmektedir. Modern demokrasinin ortaya koyduğu devlet iktidarıyla bu iktidardan pay alma talepleri arasındaki ayrılığı ya da mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Bu da özgürlüğün ve toplumsal çoğulculuğun sonu demektir.

Çoğulculuk elitizmin tersi yönünde hareket eder. Çoğulcu siyaset, toplumun çeşitli birey ve toplumsal gruplara bölünmüş olduğunu ve bunun muhafaza edilmesi gerektiği fikrini öne sürmektedir. Birey ve toplumsal gruplar, ontolojik olarak topluma öncelenir (Rawls, 1971; Habermas, 1998). İktidarın bireyler ve toplumsal gruplara pay edilmesi ve tek bir elde toplanmasının engellenmesi gerektiğinin altını çizer. Bu pozisyonun vardığı nokta, radikal bir siyasetlesizleştirme ya da başka bir ifadeyle evrenselliğin reddedilmesiyle iktidar alanının yok sayılması ve toplumun çoğul tikelliklere parçalanmasıdır. Bu görüş modern egemenlik fikriyle çelişmektedir. Modern egemenlik fikri evrenselliğin siyaset için zorunlu bir kategori olduğuna inanır. Daha sarıh bir ifadeyle, egemenlik parçalanamaz. Egemenlik toplumun sembolik düzenini ve evrensellik alanını temsil etmektedir. Teorik olarak çoğulculuk egemenliğin modern siyasetin sembolik boyutu olduğunu reddeder. Evrensel olanı, tamamıyla boş bir alan olarak kabul eder. Bunu da devletin tarafsızlığı teziyle somutlaştırır. Devlet iktidarı sembolik olarak boş olmak-

tan ziyade gerçek anlamda boş hâle gelir. Başka bir ifadeyle, toplumdaki tüm tikel pozisyonları evrenselleştirerek evrenselliği anlamsız bir kategori hâline getirir. Evrensel olan, tikel pozisyonların tikel olduğunu kabul etmedikçe var olamaz. Çoğulculuk böylece, iktidar alanının her daim var olduğu gerçeğini ve dönemsel yerinden edilme durumu veya hegemonik krizler dışında tikel bir içerikle doldurulduğunu reddetmiş olur.

Bunun yanı sıra çoğulculuk toplumsal taleplerin siyasette oynadığı rolün önemini teslim etmesine rağmen bu talepler arasındaki etkileşimi ve taleplerin birbirini şekillendirmesini de göz ardı eder. Esasında toplumsal talepler bazı taleplerin diğerlerini kendisine eklememesiyle bir araya getirilir ve hegemonik süreçler sonucunda bir siyasi projeye dönüşür. Bu gerçeği gözden kaçırmak toplumun siyasetten arındırılmış ve sınırsız ve dışlamadan muaf bir olgu olduğu sonucunu doğurur. Sınırsız bir toplum, bir düzene sahip olmayan bir toplum demektir. Bir düzenin var olmaması toplumsal bütünlüğün reddi anlamına gelir. Bütünlükten mahrum olmakla toplumsal alan, birbirine yabancılaşmış tikel farklılıkların birbirine dokunmaktan var olmasına yol açar. Böyle bir toplum anlayışı, anlamsızlık ve gerçeklikten yoksunluk problemiyle karşılaşır. Anlamsız ve gerçeklikten mahrum bir toplum gerçek anlamda bir toplum hâline gelemez. Bu imkânsız bir durumdur. Dolayısıyla, çoğulcu siyaset kategorik olarak otoriterlik şeklinde tanımlayıp karşı çıktığı ve sürekli muhalefet ettiği hegemonik düzen kurma girişimlerinin olmaması durumunda en nihayetinde toplumsal düzenin dağılmasına yol açabilir.

Bu tartışmadan ortaya çıkan sonuç elitizm ve çoğulculuğun modern demokratik siyasette iki radikal kutbu temsil ettiğidir. Elitizm evrensel olanı ya da genelin çıkarını, yani iktidar alanını bir elite gayri-siyasi bir biçimde özdeşleştirip otoriterliğe yol açar. Çoğulculuk ise evrenselliği, genel çıkar kategorisini ya da iktidar alanını reddedip toplumun siyasi bir doğaya sahip olduğu gerçeğini göz ardı ederek anarşiyle sonuçlanır. Elitizm kimliği, çoğulculuk ise farklılığı mutlaklaştırmaktadır. Her iki yaklaşım da toplumu siyatsizleştirme –kendi ifadeleriyle “rasyonelleştirme”– motivasyonu ile hareket eder. Popülizm elitizm ve çoğulculuktan radikal bir şekilde ayrılarak modern demokratik siyasetin iki momentini, yani kimlik ve farklılığı aynı anda kuşatmaya girişir (Mouffe, 2000; Laclau, 2005). Kimlik/evrensellik ve farklılık/tikellik momentlerinin her ikisinin de gerekli olduğunu kabul eder. İktidar alanı kategorik olarak boş olmak zorundadır: Egemenlik ya da ikti-

dar milletten neşet eder, ancak iktidar ilanihaye kimseye ait değildir. İktidar alanı tikel ve somut bir içerikle doldurularak bir düzen ortaya çıkar: Millet toplumun metaforik bütünlüğünü, yani geneli temsil etme başarısı göstermiş olan tikel bir grup tarafından tanımlanır ve var edilir (Laclau, 2014). Böylece, belli bir dönem için kamu otoritesini sahiplenme ve kullanma hakkına sahip olur. Millet bir boş gösterendir (milli irade) ve kategorik olarak boş kabul edilen iktidar alanına (devlet) bağlıdır. Ve her iki boşluğun içeriği de toplumsal taleplerin birbirine eklenmesiyle belirlenir (hegemonya) (Laclau ve Mouffe, 1985; Laclau, 1996).

Bir tikelliğin evrensel olarak boy göstermesi durumu, hegemonya olgusunun özünü teşkil etmektedir (Butler ve Laclau ve Žižek, 2000). Hegemonya toplumsal taleplerin önceliğini ve toplumsal talepler arasında bir belirlenimlilik ilişkisinin olduğunu ortaya koyar. Hegemonya durumu elitizmde olduğu gibi bir otoriterliği temsil etmez. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, hegemonya durumunda sahipsiz siyasi iktidar için birden fazla aktörün serbestçe mücadele etmesi söz konusudur. İktidarın siyasi yollarla siyasi aktörler arasında el değiştirmesi kabul edilir. Aksi takdirde hegemonyadan bahsedilemez, tahakkümden bahsedilebilir. İkincisi, millet bütünüyle temsil edilebilen bir olgu olmadığından tikel içerik evrensel olanı ya da geneli hiçbir zaman tamamıyla kuşatamaz. Laclau'nun da belirttiği gibi tam da bu yüzden demokratik siyasetin varlığı söz konusudur: "Demokratik siyasetin özünü hegemonya olgusunu kapsayacak şekilde sürekli olarak tikel ve sınırlı kimliklerin kendilerini aşarak evrensel bir göreve soyunmaları, ancak hiçbir zaman bu görevi kendi gerçeklikleri ile iddia ettikleri evrensellik konumu arasındaki kapanmaz farktan ötürü başarıyla yerine getirememeleri ve başkaları tarafından ikame edilmeleri oluşturur" (Laclau, 2007, 16). Farklı bir şekilde ifade edecek olursak, popülizm toplumda var olan bir kesimin kendi çıkarları için ortaya koyduğu bir siyaset değildir, popülizm toplumun bir bütün olarak inşa edilmesini içeren ve bu görevde sürekli başarısız olunan siyasetin adıdır (Laclau, 2005, 72-3). Tikel olan ile evrensel olan arasındaki bu ontolojik fark ya da mesafe, toplumsal çoğulculuğu besler ve bu çoğul toplumsal grupların iktidar alanını kontrol etmek için birbiriyle rekabet etmesine olanak sağlar. Bu tikelliklerden birisi, çeşitli toplumsal talepleri hegemonik bir merkez etrafında birbirine eklemeyip bir araya getirerek iktidar alanını –yalnızca bir süreliğine– ele geçirir. Hegemonyanın geçiciliği yukarıda da belirtildiği üzere milletin tüm tikel tanımlama girişimlerinin ötesinde

yer almasının, yani bütünüyle ve eksiksiz temsil edilmesinin imkânsızlığının bir sonucudur. Özetle, popülizm evrensel ve tikel olanı tek bir çerçevede bir araya getirerek elitizm ve çoğulculuğa alternatif bir siyaset vizyonu ortaya koymaktadır. Popülizm demokrasinin demokratikleşmesidir (Laclau ve Mouffe, 1985).

Popülizmin elitizm ve çoğulculuğa karşı belli başlı avantajları bulunmaktadır. İlk olarak, hegemonya olgusunun siyasetteki merkezi konumuna yaptığı vurguyla farklı popülizm formlarını, yani elit odaklı oligarşik popülizm, orta-sınıf odaklı liberal popülizm ve alt-sınıflar odaklı demokratik popülizmin tümünü kapsamaktadır. İkinci olarak, belli bir toplumsal bağlamda yapısal dönüşümleri incelemeyi mümkün kılacak analitik bir çerçeve sunmaktadır. Kurulu bir siyasi düzen elitist, çoğulcu ve popülist formda yapılandırılır ve kurumsallaşır. Üçüncü olarak, bir toplumsal düzenin otoriterlikten demokratik bir yapıya kavuşmasını açıklayacak analitik araçlar sunmaktadır. Modern demokratik siyasette yapısal dönüşümleri açıklayacak bir çerçeve sunmak önemlidir çünkü modern siyaset değişimin kurumsallaşması fikrini önceler. Modern-öncesi kadim siyaset ise istikrar ve düzenin devamının kurumsallaştırılmasını kendisine odak noktası yapar. Dördüncü olarak, günümüz siyasetinde çoğulculuğu merkeze alan ve bireylerin ya da grupların otonomisi ve farklılıklarını korumasının önemine vurgu yapan liberal-demokrasi ile milli iradenin merkezi rolüne yaptığı vurguyla toplumun çoğul yapısını reddetmeden toplumsal birliğin önemini ön plana çıkaran popülist demokrasi anlayışları arasındaki gerilimi analiz etmemizi sağlamaktadır. Çeşitli formlarıyla liberal-demokrasi ve popülist demokrasi günümüzün iki hâkim demokrasi anlayışını teşkil etmektedir (Mouffe, 1999; Abts ve Rummens, 2010). Son olarak, toplumsal talepleri reddederek toplumu siyaset dışı bırakan elitizm ve çeşitli toplumsal talepler ve farklılıklar arasındaki belirlenim ilişkisini reddederek toplumu siyaset dışı bırakan çoğulcu siyaset karşısında popülizm, toplumsal taleplerin ve bu talepler arasındaki belirlenim ilişkisini kabul ederek toplumsal hayatın siyasi doğasını sahiplenmektedir.

SONUÇ

Popülizme eleştirel yaklaşan analizler, liberal-demokratik kurumsal düzenin genelin çıkarını gözettiği ve rasyonel olduğu, popülizmin ise bir liderin ya da toplumun yalnızca bir kesiminin çıkarlarını gözettiği ve tepkisel bir siyaset

olduğu tezini işlemektedir. Lakin, bizzat popülizmin varlığı liberal-demokratik kurumsal siyasetin genelin çıkarını yansıttığı iddiasını sarsmaktadır. Şayet liberal-demokratik siyaset genelin çıkarını gözetiyorsa popülist parti ve hareketler neden mevcut kurumsal yapılara karşı geniş kitlelerin desteğini alabilmektedir? Popülizmin temel tezlerinden bir tanesi, liberal uzmanların güdümündeki günümüzün kurumsal siyasetinin tikel çıkarları kendisine baz aldığı ve güç ilişkilerine bulaştığıdır. Popülizmin elitizm eleştirisi bu iddiadan neşet etmektedir. Buna göre, kurumsal siyaset belli bir iktidar odağının, yani siyasi-ekonomik elitin hegemonyasına işaret etmektedir. Kurumsal siyasetin genelin çıkarını yansıttığı iddiası, hegemonik siyasi projelerin başvurduğu tikel olanın genel olanı temsil ediyormuş imajı çizmesinden başka bir şey değildir. Rıza üretmek için siyasi aktörlerin iktidarlarını kurumsallaştırmaları, yani herkesi kuşatacak şekilde görünmez kılmaları bilindik bir siyasi pratiktir. Öyleyse, popülizmin başkaldırısı liberal-demokratik kurumsal yapının dışlayıcılığına yöneliktir, kurumsal yapının bizzat kendisine değil. Bu sebepten popülizmi kurumsal siyasete karşı tepkisel bir olgu şeklinde değerlendirmek tartışmalıdır.

Popülizmin kategorik olarak kurumsal siyaseti reddettiği iddiası modern demokratik siyasetin farklı momentlerini aynı anda kuşatamamaktan kaynaklanmaktadır. Siyasi analizler ekseriyetle siyasetin ikinci momentine, yani kurulu ya da kurumsallaşmış bir düzen içerisindeki pratiklere ya da en fazla iktidar mücadelelerine odaklanmaktadır. Mevcut kurumsal düzen verili kabul edilip bunun yeniden üretimi üzerinde durulmaktadır. Bunu akamete uğratan her olgu, bir anomali hâli olarak ele alınmaktadır. Oysa toplumsal düzen arayışları, toplumsal olanın alabileceği nihai form olmaktan uzaktır. Toplumsal olan, onu kuşatmaya çalışan toplumsal düzenlerin tümünün her zaman ötesindedir ve hiçbir zaman sınırları tam anlamıyla sabitlenemez. Bu ontolojik saptama odağımızı toplumsal olanın inşasına, yeniden üretimine ve yerinden edilmesine çevirmemizi gerektirir. Bu durumda literatürde ele alındığı şekliyle popülizm tepkisel ve geçici bir olgu olmaktan ziyade mevcut kurulu düzeni organik krize sokan ve bu krizi gözler önüne seren bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

Daha da önemli olan nokta, siyasetin kimlik ve farklılık momentlerini aynı anda kuşatan popülist siyasetin siyasi hayatı tek bir momente indirgeyen –elitizmin kimliği, çoğulculuğun farklılığı mutlaklaştırması– elitist ve çoğulcu siyasi yaklaşımlara olan analitik üstünlüğüdür. Bir toplumsal düzen

toplumsal taleplerin birbirine eklemlenmesiyle hegemonik bütünlük kazanacağı gibi (kimlik), zamanla ortaya çıkan yeni toplumsal taleplerin karşılanamaması ya da eskiden kuşatılan taleplerin hegemonik zincirden kopmasıyla (farklılık) dağılabilir de. Kimliği mutlaklaştırmak kurulu bir toplumsal düzenin hiç dağılmayacağı inancına –“tarihin sonu” tezi gibi– dayanır ve ortaya çıkan yeni toplumsal talepler ya da kopma eğilimi gösteren toplumsal talepler güvenleleştirilerek bastırılır. Ortaya otoriter bir siyasi düzen çıkar. Farklılığı mutlaklaştırmak ise özgürlüğün sınırsız olduğu inancına yaslanır ve toplumsal düzenin yerinden edilerek dağılmasıyla sonuçlanabilir. Bu durumun en nihayet varacağı nokta, anarşi ya da siyasi düzen-öncesi doğa durumudur. Bir siyasi düzeni kurma kararı alındığında özgürlüklerin sınırlı olduğu ya da sınırlanabileceği kabul edilmiş olur. Elbette özgürlüklerin sınırı tarihseldir ve tartışılabilir ancak özgürlüklerin sınırsız olduğu ya da olması gerektiğini söylemek siyasi bir düzende yaşanıldığını inkâr etmekle eş değerdir. Özgürlükler ancak doğa durumunda sınırsızdır.

Buradan siyaset teorisinin temel tartışma meselelerine dair bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Özgürlük tartışmasında popülizm, özgürlüğü dış kısıtlamalardan muaf olmak şeklinde tanımlayan negatif özgürlük –“freedom from”– anlayışından ziyade özgürlüğü bir siyasi topluma katılarak kendini gerçekleştirmek şeklinde tanımlayan pozitif özgürlük –“freedom to”– anlayışına daha yakın durmaktadır (Berlin, 1984). Keza popülizm kolektif olanı ve ortak iyiyi, bireysel olanın önüne koyar. Ancak kolektif olanın tarihselliğini ve olumsuzluğunu kabul ettiği için pozitif özgürlük fikrini savunan toplulukçu yaklaşımdan da ayrılmaktadır. Toplulukçu yaklaşım toplumun devamlılığına vurgu yaparken, popülizm çok daha değişken ve çok daha siyasal bir toplumsal düzen anlayışını benimser (MacIntyre, 1984; Taylor, 1984; Sandel, 1990). Toplumsal düzenin siyasal doğasının kabulü popülizmi, özgürlüğü tahakküm edilmemek ve topluma karşı sorumluluk taşımak şeklinde tanımlayan cumhuriyetçi anlayışa yaklaştırır (Pettit, 1993). Ancak özgürlük noktasında tahakkümün varlığının kaçınılmaz olduğunu kabul etmesi popülizmi daha siyasi gerçekçi bir çizgiye çeker ve görece idealist bir tutum takınan cumhuriyetçi yaklaşımdan uzaklaştırır.

Günümüzde adalet kadim dönemlerin aşkın bir hakikatin pratiğe dönüşmesi ve toplumsal katmanlar arası uyum perspektifinden ele alınmaktan ziyade (Plato), modern dönemin bireyci sosyal ontolojisinin sonucu olarak özgürlük ile eşitlik arasında nasıl bir denge kurulacağı meselesince belirlen-

mektedir. Adalet konusu milli gelirin yeniden dağıtımı ve tanınma (recognition) sorunları kapsamında ele alınmaktadır. Bireyci yaklaşımlar, ekonomik yeniden dağıtım konusunda sürece odaklanmakta, bireylerin emeklerinin baz alınmasını ve sonuçta ortaya çıkan eşitsizliklerin kabul edilmesini önermektedir (Nozick, 1977). Kolektivist ve eşitlikçi yaklaşımlar ise, ekonomik yeniden dağıtım konusunda yapılara odaklanmakta, bireylerin birbirinden farklı yapısal sınırlandırmalara ve şartlara tâbi olduğu ve bunun da bireyin kendisinden kaynaklanmayan hakkedilmemiş eşitsizlikleri ortaya çıkardığı tespitini yapmaktadır. Buna göre, süreçler sonucunda ortaya çıkan eşitsizliklerin dezavantajlı olanın lehine olacak şekilde iyileştirilmesi ve azaltılmasının iyi bir şekilde düzenlenmiş bir toplumsal düzen için elzem olduğu kanaatini ortaya koymaktadır (Rawls, 2001).

Tanınma meselesi ise adaletin maddi dağıtım süreçleriyle sınırlandırılmayacağı; bireylerin eşit, özgür ve saygıdeğer olduklarının karşılıklı olarak kabul edildiği bir toplumsal düzenin gerekliliğine dikkat çekmektedir (Honneth, 2007). Popülizm toplumsal düzenin nasıl inşa edildiğine bağlı olarak hem ekonomik yeniden dağıtım konusunda hem de tanıma-tanınma konusunda farklı eğilimler taşıyabilir. Popülizmin verili ve kuşatıcı bir etik pozisyonunun olduğu tartışmalıdır. Toplumu daha geniş hatlarla inşa eden bir popülist siyaset, ekonomik yeniden dağıtım konusunda daha eşitlikçi ve farklılıkları tanıma konusunda daha özgürlükçü bir çizgiye sahip olabilir. Tek toplumsal talebe odaklanan dar bir toplum anlayışına sahip bir popülist siyaset ise aksi yönde hareket edebilir. Güçlü ve sınırları geniş bir popülist siyaset Marksist anlamda birbirine daha az yabancılaşmış bireylerden müteşekkil bir toplum düzeni ortaya çıkarırken, zayıf ve dar bir popülist siyaset yabancılaşmanın hat safhâlara ulaştığı bir toplumsal düzen ortaya koyabilir.

Elbette popülist siyasetler arasındaki bu ayrışma, anlamlı bir toplumsal düzenin sınırları nerede sona erer sorusunu da akla getirmektedir. Toplumsal düzenin sınırları genişledikçe bireyler arasındaki benzerlikler ve bağlar zayıflarken, sınırlar daraldıkça bireyler arasındaki benzerlikler ve bağlar güçlenecektir. Kozmopolitanizm-milliyetçilik tartışmasına temas eden bu tartışmada popülizm yine bize net bir cevap vermez (Benhabib, 2006; Fine, 2008; Held, 2010). Popülizm etnik-milliyetçi dar bir toplumsal düzeni de, bir medeniyeti kuşatan –mesela pan-Avrupacı– bir toplumsal düzeni de üreten bir siyaset olarak karşımıza çıkabilir. Tüm insanlığı kuşatan bir popülist siyaset ise nerdeyse imkânsızdır.

Bu noktada son olarak popülizmin eleştirel yaklaşımın gündeme taşıdığı özgürleşim (emancipation) meselesine de kısaca değinmek gerekir. Özgürleşim genel hatlarıyla toplumsal düzenin insanın tüm potansiyelini ortaya çıkaracak şekilde düzenlenmesini öngörür (Horkheimer ve Adorno, 2002). Özgürleşimci siyaset toplumsal düzenin sınırlarının ve iç organizasyonunun iletişimsel bir rasyonellik ve öznelarası bir gerçekliğe dayalı olarak sürekli eleştirilerek geliştirilmesine yönelik bir tavır ortaya koymaktadır (Habermas, 1993; Linklater, 2007). Her türlü makûl dışlamadan bağımsız, rasyonel ve dolayısıyla olabildiğince sınırsız bir toplumsal düzen öngören özgürleşimci siyaset ile popülizm arasında ikircikli bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Popülizm dışlamayı, gücü ve böylece topluma sınır çizmeyi bir mecburiyet olarak görür. Antagonizma olmadan toplum ortaya çıkmaz fikrini benimser. Bu yönüyle özgürleşimci siyaset ile arasında bir gerilim mevcuttur. Ancak diğer taraftan geleneksel yaklaşımlarla da arasına bir çizgi çekmektedir. Toplumsal düzenin sınırlarını olabildiğince geniş tutmayı vaat edebilir, çeşitli toplumsal taleplere cevap verebilir ve insanın potansiyelinin daha iyi bir şekilde gerçekleştirileceği alternatif toplumsal düzenlere açık olabilir. Bu noktada özgürleşimci siyasete yaklaşır. Popülist siyaset bu hâliyle geleneksel ile özgürleşimci yaklaşımlar arasında orta bir noktada yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Abts, K. ve Rummens, S. (2007). Populism versus Democracy. *Political Studies*, 55(2): 405-24.
- Abts, K. ve Rummens, S. (2010). Defending Democracy: The Concentric Containment of Political Extremism. *Political Studies*, 58(4): 649-65.
- Agnew, J. ve Shin, M. (2020). *Mapping Populism: Taking Politics to the People*. Rowman ve Littlefield.
- Arditi, B. (2010). Populism is Hegemony is Politics? On Ernesto Laclau's On Populist Reason. *Constellations*, 17(3): 488-97.
- Aslanidis, P. (2016). Is Populism an Ideology? A Reflection and a New Perspective. *Political Studies*, 64(1): 88-104.
- Barr, R. R. (2017). *The Resurgence of Populism in Latin America*. Lynne Rienner.
- Benhabib, S. (2006). *Another Cosmopolitanism*. Oxford University Press.
- Berlin, I. (1984). Two Concepts of Liberty. M. Sandel, ed. *Liberalism and Its Critics*. New York University Press.
- Betz, H. G. ve Johnson, C. (2004). Against the Current—Stemming the Tide: The Nostalgic Ideology of the Contemporary Radical Populist Right. *Journal of Political Ideologies*, 9(3): 311-27.
- Betz, H. G. (2009). Xenophobia, Identity Politics, and Exclusionary Populism in Western Europe. *Socialist Register*, 39: 193-210.

- Biebricher, T. (2015). Neoliberalism and Democracy. *Constellations*, 22(2): 255-66.
- Brading, R. (2013). *Populism in Venezuela*. Routledge.
- Butler, J., Laclau, E. ve Žižek, S. (2000). *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*. Verso.
- Canovan, M. (2002). Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy. Y. Meny et al, eds. *Democracies and the Populist Challenge*. Palgrave Macmillan.
- Coppedge, M. (1999). Thickening Thin Concepts and Theories. *Comparative Politics*, 31(4): 465-76.
- Cossarini, P. ve Vallespin, F., eds. (2019). *Populism and Passions: Democratic Legitimacy after Austerity*. Routledge.
- Dahl, R. (1956). *A Preface to Democratic Theory*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- De Cleen, B. (2017). Populism and Nationalism. C. R. Kaltwasser et al eds. *Handbook of Populism*. Oxford University Press.
- De La Torre, C. (1992). The Ambiguous Meanings of Latin American Populisms. *Social Research*. 59(2): 385-414.
- De La Torre, C. (2000). *Populist Seduction in Latin America: The Ecuadorian Experience*. Ohio University Center for International Studies.
- De La Torre, C. (2019). Global Populism: Histories, Trajectories, Problems, and Challenges. C. de la Torre, ed. *Routledge Handbook of Global Populism*. New York.
- Dornbusch, R. ve Edwards, S. (1991). *The Macroeconomics of Populism in Latin America*. Chicago University Press.
- Edwards, S. (2010). *Left Behind: Latin America and the False Promise of Populism*. The University of Chicago Press.
- Fieschi, C. (2004). Introduction. *Journal of Political Ideologies*. 9(3):235-40.
- Fine, R. (2008). *Cosmopolitanism*. Routledge.
- Freeden, M. (1996). *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford University Press.
- Freeden, M. (2017). After the Brexit Referendum: Revisiting Populism as an Ideology. *Journal of Political Ideologies*. 22(1): 1-11.
- Germani, G. (1978). *Authoritarianism, Fascism and National Populism*. Transaction Books.
- Glynos, J. ve Howarth, D. (2007). *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*. Routledge.
- Grattan, L. (2016). *Populism's Power: Radical Grassroots Democracy in America*. Oxford University Press.
- Grigoriadis, I. N. (2018). *Democratic Transition and the Rise of Populist Majoritarianism*. Palgrave Macmillan.
- Habermas, J. (1993). Morality, Society and Ethics: An Interview with Torben Hviid Nielsen. *Justification and Application: Remarks on Discourse Ethics*. The MIT Press.
- Habermas, J. (1998). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Polity Press.
- Hawkins, K. A. (2009). Is Chaves Populist? Measuring Populist Discourse in Comparative Perspective. *Comparative Political Studies*, 42(8): 1040-67.
- Hawkins, K. A. (2010). *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. Cambridge University Press.
- Hawkins, K. A. ve Kaltwasser, C. R. (2017). The Ideational Approach to Populism. *Latin American Research Review*, 52(4): 513-28.

- Hawkins, K. A. ve Kaltwasser, C. R. (2018). Introduction: The Ideational Approach. K. A. Hawkins et al, eds. *The Ideational Approach to Populism*. Routledge.
- Held, D. 2010. *Cosmopolitanism: Ideals and Realities*. Polity.
- Hicken, A. (2011). Clientelism. *Annual Review of Political Science*, 14(1): 289-310.
- Hofstadter, R. (1955). *The Age of Reform*. Vintage Books.
- Honneth, A. (2007). *Disrespect: The Normative Foundations of Critical Theory*. Polity.
- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (2002). *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*. Stanford University Press.
- Ignazi, P. (1992). The Silent Counter-Revolution: Hypotheses on the Emergence of Extreme Right-Wing Parties in Europe. *European Journal of Political Research*, 22(1): 3-34.
- Inglehart, R. ve Norris, P. (2017). Trump and the Populist Authoritarian Parties: *The Silent Revolution in Reverse*. *Perspectives on Politics*. 15(2): 443-54.
- Kane, J. ve Patapan, H. (2012). *The Democratic Leader*. Oxford University Press.
- Katsambekis, G. ve Stavrakakis, Y. (2013). Populism, Anti-Populism and European Democracy: A View From the South. *Populism, Political Ecology, and the Balkans*. Green Institute.
- Katsambekis, G. (2020). Constructing “the People” of Populism: A Critique of the Ideational Approach From a Discursive Perspective. *Journal of Political Ideologies*, 25(3): 1-22.
- Knight, A. (1998). Populism and Neo-Populism in Latin America, Especially Mexico. *Journal of Latin American Studies*, 30(2): 223-48.
- Kotz, D. M. (2009). The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism. *Review of Radical Political Economics*, 41(3): 305-17.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. Verso.
- Laclau, E. (1990). *New Reflections on the Revolutions of Our Time*. Verso.
- Laclau, E. (1996). Why Do Empty Signifiers Matter to Politics? *Emancipation(s)*. Verso.
- Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*. Verso.
- Laclau, E. (2007). *Emancipation(s)*. Verso.
- Laclau, E. (2014). *The Rhetorical Foundations of Society*. Verso.
- Lefort, C. (1986). *The Political Forms of Modern Society: Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*. Polity Press.
- Lefort, C. (1988). *Democracy and Political Theory*. Polity Press.
- Lester, C. L. (2006). *Up From the Mudhills of Hell: The Farmers' Alliance, Populism, and Progressive Agriculture in Tennessee, 1870-1915*. University of Georgia Press.
- Linklater, A. *Critical Theory and World Politics: Citizenship, Sovereignty and Humanity*. Routledge.
- Marchart, O. (2007). *Post-Foundational Political Thought*. Edinburgh University Press.
- Markou, G. (2020). Anti-Populist Discourse in Greece and Argentina in the 21st Century. *Journal of Political Ideologies*, 25(3): 1-19.
- Mayorga, R. A. (2006). Outsiders and Neopopulism: The Road to Plebiscitarian Democracy. S. Mainwaring, A. M. Bejarano ve E. P. Leongomes, eds. *The Crisis of Democratic Representation in the Andes*. Stanford University Press.
- MacIntyre, A. (1984). The Virtues, the Unity of a Human Life and the Concept of Tradition. M. Sandel, ed. *Liberalism and Its Critics*. New York University Press.
- Macrae, D. (1969). Populism as an Ideology. G. Ionescu ve E. Gellner, eds. *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. The Garden City Press.

- Moffitt, B. ve Tormey, S. (2013). Rethinking Populism: Politics, Mediatisation, and Political Style. *Political Studies*, 62(2): 381-97.
- Moffitt, B. (2016). *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford University Press.
- Moffitt, B. (2018). The Populism/Anti-Populism Divide in Western Europe. *Democratic Theory*, 5(2): 1-16.
- Mouffe, C. (1993). *The Return of the Political*. Verso.
- Mouffe, C. (1999). Deliberative Democracy or Agonistic Democracy? *Social Research*, 66(3): 745-58.
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. Verso.
- Mouffe, C. (2018). *For a Left Populism*. Verso.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4): 541-63.
- Mudde, C. ve Kaltwasser, C. R. (2013). Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48(2): 147-74.
- Mudde, C. ve Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Mudde, C. (2017). Populism as an Ideational Approach. C. Mudde ve C. R. Kaltwasser, eds. *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Müller, J. (2016). *What is Populism?* University of Pennsylvania Press.
- Nozick, R. (1977). *Anarchy, State and, Utopia*. Basic Books.
- Ostiguy, P. (1999). Peronism and Anti-Peronism: Class-Cultural Cleavages and Political Identity in Argentina. PhD Dissertation, Department of Political Science, University of California.
- Ostiguy, P. (2009). The High and the Low in Politics: A Two-Dimensional Political Space for Comparative Analysis and Electoral Studies. *Kellogg Institute Working Paper No. 360*. Kellogg Institute for International Studies.
- Ostiguy, P. (2017). Populism: A Socio-Cultural Approach. C. Mudde ve C. R. Kaltwasser, eds. *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Pappas, T. S. (2012). Populism Emergent: A Framework for Analyzing Its Contexts, Mechanics, and Outcomes. RSCAS, EUI Working Papers.
- Pettit, P. (1993). Liberalism and Republicanism. *Australian Journal of Political Science*, 28(4):162-189.
- Ranciere, J. (2016). The Populism That is Not to be Found. A. Badiou et al, *What is a People?* Columbia University Press.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press.
- Rawls, J. (2001). *Justice as Fairness: A Restatement*. Harvard University Press
- Resnick, D. (2015). Varieties of African Populism in Comparative Perspective. C. De La Torre, ed. *The Promise and Perils of Populism: Global Perspectives*. University Press of Kentucky.
- Ricoeur, P. (1965). The Political Paradox. *History and Truth*. Northwestern University Press.
- Roberts, K. M. (1995). Neoliberalism and the Transformation of Populism in Latin America: The Peruvian Case. *World Politics*, 48(1): 82-116.
- Roberts, K. M. (2006). Populism, Political Conflict, and Grass-Roots Organization in Latin America. *Comparative Politics*, 38(2): 127-48.
- Sachs, J. (1989). Social Conflict and Populist Policies in Latin America. National Bureau of Economic Research, *Working Paper 2897*.

- Sandel, M. (1990). The Communitarian Critique of Liberalism. *Political Theory*, 18(1): 6-23.
- Schmitt, C. (1996). *The Concept of the Political*. The University of Chicago Press.
- Shils, E. A. (1996). *The Torment of Secrecy*. Elephant Paperbacks.
- Stanley, B. (2008). The Thin Ideology of Populism. *Journal of Political Ideologies*, 13(1): 95-110.
- Stavrakakis, Y. (1999). *Lacan and the Political*. Routledge.
- Stavrakakis, Y. (2014). The Return of "the People": Populism and Anti-Populism in the Shadow of the European Crisis. *Constellations*, 21(4): 505-17
- Stavrakakis, Y. (2018). Populism, Anti-Populism and Democracy. *Political Insight*, 9(3): 33-35.
- Stavrakakis, Y., Katsambekis, G., Kioupiolis, A., Nikisianis, N. ve Siomos, T. (2018). Populism, Anti-Populism and Crisis. *Contemporary Political Theory*, 17: 4-27.
- Stavrakakis, Y. ve Katsambekis, G. (2019). The Populism/Anti-Populism Frontier and Its Mediation in Crisis-Ridden Greece: From Discursive Divide to Emerging Cleavage. *European Political Science*, 18: 37-52.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Open University Press.
- Taggart, P. (2002). Populism and the Pathology of Representative Politics. Y. Meny and Y. Surel, eds. *Democracies and the Populist Challenge*. Palgrave Macmillan.
- Taylor, C. (1984). Hegel: History and Politics. M. Sandel, ed. *Liberalism and Its Critics*. New York University Press.
- Urbaniti, N. (2019). Antiestablishment and the Substitution of the Whole One of Its Parts. *Routledge Handbook of Global Populism*. C. de la Torre (ed). Routledge.
- Weyland, K. (1996). Neopopulism and Neoliberalism in Latin America: Unexpected Affinities. *Studies in Comparative International Development*, 31(3): 3-31.
- Weyland, K. (1999). Neoliberal Populism in Latin America and Eastern Europe. *Comparative Politics*, 31(4): 379-401.
- Weyland, K. (2001). Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics*, 34(1): 1-22.
- Weyland, K. (2017). Populism: A Political-Strategic Approach. C. R. Kaltwasser, P. Taggart, O. Espejo ve P. Ostiguy, eds. *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford University Press.